

УДК 37.01(036)

DOI <https://doi.org/10.32782/2410-2075-2023-17.2>

## МАЛЮВАННЯ ФОРМ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЦІЛІСНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ У ВАЛЬДОРФСЬКІЙ ШКОЛІ

**ІОНОВА ОЛЕНА МИКОЛАЇВНА**

доктор педагогічних наук, професор,  
завідувач кафедри теорії і методики викладання природничо-математичних дисциплін  
у дошкільній, початковій і спеціальній освіті  
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди  
elenaionova25@ukr.net  
orcid.org/0000-0002-9306-5553

**ЛУПАРЕНКО СВІТЛАНА ЄВГЕНІВНА**

доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки  
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди  
svetlana.luparenko@gmail.com  
orcid.org/0000-0002-3111-5340

*Актуальність дослідження зумовлена потребою аналізу гуманістичного вальдорфського досвіду та недостатністю висвітлення в українських наукових джерелах питань застосування малювання форм як спеціального предмета вальдорфської школи.*

*Мета дослідження – розкрити особливості викладання малювання форм як спеціального предмета вальдорфської школи. Завдання: висвітлити мету, завдання та основні напрями викладання малювання форм; схарактеризувати специфіку навчання малюванню форм школярів різних ступенів вальдорфської освіти.*

*Використано комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), що уможливило висвітлення ступеню наукового розроблення проблеми, надало можливість дослідити специфіку викладання малювання форм як предмету вальдорфської школи.*

*З'ясовано провідну мету малювання форм (пробудження в дитині почуття «чистої безпредметної» форми як специфічного художнього досвіду) та спектр завдань викладання малювання форм, що зумовлюється його спрямованістю на цілісний розвиток особистості (розвиток розумової та емоційно-вольової сфер, набуття творчих сил, різноманітних умінь і якостей: уяви, гнучкості мислення, естетичного смаку і художніх здібностей, просторової свідомості, здатності концентруватися та володіти собою).*

*Наголошено на гігієнічно-терапевтичному впливі малювання форм як засобу подолання вікових та індивідуальних проблем дітей, згладжування однобічності й домінантності розвитку дитини.*

*Висвітлено основні напрями малювання форм, а саме: підготовка дітей до письма й читання, написання букв і цифр (малювання форм передуює заняттям письмом і тісно пов'язане з уроками рідної мови та математики в початкових класах); початкове введення в геометрію (у 5-му класі малювання форм переходить у геометрію «від руки», із 6-го класу – стає точним геометричним кресленням); введення в образотворче мистецтво та художню діяльність.*

*Схарактеризовано зміст навчання малюванню форм, що чітко відповідає віковим особливостям школярів і тісно пов'язаний з іншими дисциплінами (рідна мова, математика, історія, географія, фізика тощо).*

*Відзначено досить широкий спектр занять малюванням у вальдорфських школах – від малювання найпростіших геометричних, переплетених, рослинних та тваринних форм до створення чудових «чорно-білих» портретів, складних геометричних побудов, красивих витончених креслень, виготовлення географічних карт, плакатів і ліногравюр тощо.*

*Констатовано педагогічну доцільність вивчення, творчого осмислення та використання досвіду вальдорфської школи для розв'язання актуальних проблем сучасної національної школи, зокрема цілісного розвитку особистості, усунення вікових та індивідуальних проблем дитини, формування її здатності до концентрації й самовладання.*

**Ключові слова:** вальдорфська школа, особистість, цілісний розвиток, вікові особливості, малювання форм, художній досвід, «чиста безпредметна» форма, просторова свідомість, здатність до концентрації та володіння собою.

**Постановка проблеми.** Провідним завданням сучасної школи є розвиток ініціативної, самостійної, творчої особистості, якій притаманні критичне та системне мислення, здатність приймати обґрунтовані рішення, уміння продуктивно розв'язувати проблеми, керувати своїми емоціями та співпрацювати з іншими людьми. Це зумовлює перегляд і вдосконалення змісту шкільної освіти, форм та методів його засвоєння.

Пошук шляхів поліпшення процесів шкільного навчання вимагає аналізу підходів до вирішення цієї проблеми в зарубіжній педагогіці, зокрема у вальдорфській школі, яку ЮНЕСКО визнало школою XXI ст.

**Аналіз досліджень та публікацій.** Аналіз психолого-педагогічних джерел свідчить про те, що фундаментом вальдорфської школи є теоретичні положення та практичні настанови, викладені Р. Штайнером у працях і лекціях, що становлять значну частину його більше ніж 350-томної творчої спадщини [21–25]. Є також окрема праця – книга К. Штокмайєра (член учительської колегії першої вальдорфської школи), який зібрав і систематизував найбільш істотні висловлення Р. Штайнера щодо змісту навчання у вальдорфській школі [26]. Сучасні підходи до конструювання змісту вальдорфської освіти викладено Т. Ріхтером [19]. Теорія та практика вальдорфської школи активно вивчаються й сучасними зарубіжними науковцями [7; 11–13; 17; 20]. Різним аспектам викладання малювання форм присвячено праці [6; 8; 9; 15; 16; 18].

Вітчизняними дослідниками узагальнено тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні [4], розкрито різні аспекти здійснення вальдорфської освіти, зокрема: специфіку навчання рідної мови [3], проблему математичної освіти [2], особливості естетичного виховання особистості [1], підходи до музичної освіти [5] тощо. Проте проблему викладання малювання форм у вальдорфській школі висвітлено недостатньо.

**Мета дослідження** – розкрити особливості викладання малювання форм як спеціального предмета вальдорфської школи.

**Завдання дослідження:** з'ясувати мету, завдання та основні напрями викладання

малювання форм; схарактеризувати специфіку навчання малюванню форм школярів різних ступенів вальдорфської освіти.

**Методи дослідження.** Використано комплекс загальнонаукових методів (аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація наукових джерел), що уможливило висвітлення ступеню наукового розроблення проблеми, надало можливість дослідити специфіку викладання малювання форм як спеціального предмету вальдорфської школи.

**Виклад основного матеріалу.** У вальдорфській школі через форму, колір, звук, широкий спектр видів мистецтва від самого початку процесу навчання намагаються активізувати дитину так, щоб її переживання торкнулися суті всього, що оточує людину. У такий спосіб підготовлюються здібності, завдяки яким стає можливим розвиток більш глибоких переживань і поглибленого сприйняття навколишньої дійсності.

У зв'язку із цим у вальдорфській школі викладається такий предмет, як малювання форм, що здатне проникати до самих глибин дитячої сутності, творчо оживлювати душевні сили дитини.

Малювання форм (як і інший спеціальний предмет вальдорфської школи – евритмія) Рудольф Штайнер розробив і запропонував для шкільної освіти як цілком нову навчальну дисципліну – таку, якої не існувало раніше. І сьогодні аналогів малювання форм (як і евритмії) немає ні в традиційній школі, ні в інших педагогічних системах.

Провідною метою малювання форм є пробудження в дитині почуття «чистої безпредметної» (тобто відділеної від предмета) форми як специфічного художнього досвіду. Р. Штайнер, говорячи про активне сприйняття внутрішнього звучання і духовних властивостей форм, наголошував: «Спочатку треба пробудити почуття чистої безпредметної форми перед тим, як копіювати який-небудь об'єкт світу... Лише якщо до 9–10-го року життя буде засвоєна чиста форма у власному значенні (так само, як і колір), яка не поставлена на службу предмету, дитина буде захищена від можливо нав'язаного їй натуралізму. У перші роки ми будемо уроки малювання таким чином, щоб

спочатку прищепити дитині певні відчуття прямих, округлих, кутастих, еліптичних та інших форм» [23, с. 54].

Досліджуючи істинні властивості форм, схожі думки висловлював митець В. Кандинський: «Якщо в картині лінія вивільняється від позначення предмету і сама починає функціонувати як предмет, її внутрішнє звучання ... отримує свою повну внутрішню силу» [14, с. 161].

Іншими словами, почуття чистої безпредметної форми є органом для живого сприйняття й розуміння природи форм. Почуття форми уможлиблює здатність дитини досягнути «жести форм» як у природних, так і штучних предметах, що «важливо для подальшого розвитку. Якщо молода людина у формах природи – ландшафту, рослин, тварин тощо, – у яких оживають мистецтво та інші плоди людської діяльності, сприймає «жести форм», її ставлення до природи буде конкретним і багатим за змістом. Звичний погляд ... може охопити лише те, що вже здійснилося, застигло у формі або відмерло. Це обмежує людську свідомість тим мертвим, що є у світі. Однак людина з формульовано-активним поглядом не залишається у поверхні того, що здійснилося, вона може проникнути у внутрішнє життя речей». Для того щоб у дитині змогло поступово пробудитися таке почуття форми, форми за своїм внутрішнім звучанням мають розкритися насамперед учителеві. Поглиблене сприйняття форми може бути досягнуто тоді, коли вчитель буде думати не про форми, а про процес формування, тобто форма повинна виступати не як закінчене явище, а як генеза та становлення [15, с. 30].

Спектр завдань викладання малювання форм у вальдорфській школі досить широкий. Йдеться про те, що дитина в активному творінні, «формуванні форм» так саме формує й саму себе, буде власну індивідуальність як повноцінне людське створіння. При цьому діти, повністю віддаючись творчості, не виснажують себе душевно.

І, таким чином, малювання форм (як і будь-який навчальний предмет вальдорфської школи) спрямований на цілісний розвиток особистості, її розумової та емоційно-вольової сфер, набуття творчих сил, різноманітних

умінь і якостей: уяви, гнучкості мислення, естетичного смаку і художніх здібностей, здатності концентруватися та володіти собою.

З огляду на те, що сучасні діти постійно знаходяться під впливом багатьох цивілізаційних чинників, які дестабілізують і дезорієнтують їх, малювання форм набуває гігієнічно-терапевтичного значення.

Ба більше, малювання форм є суттєвою допомогою дітям, які мають вікові й індивідуальні проблеми, ефективним засобом згладжування однобічності розвитку дитини. Так, робота з певними формами, малювання їх у просторі й на аркуші паперу уможлиблює розвиток просторової свідомості – правильного орієнтування й пересування у просторі. Це, своєю чергою, допомагає адекватному вирішенню проблеми «положення у просторі», що спостерігається, зокрема, у разі легастенії (ускладнене набуття навичок читання та писання). Просторова свідомість також терапевтично діє і сприяє вирівнюванню однобічності й домінантності темпераменту дитини.

Характерною рисою малювання форм є те, що воно органічно поєднує елементи різних предметних галузей і може розглядатися як різновид або попередня ступінь кожної з них. Отже, *основними напрямками малювання форм* є:

– підготовка дітей до письма й читання, написання букв і цифр: малювання форм передують заняттям письмом і тісно пов'язане з уроками рідної мови та математики в початкових класах;

– початкове введення в геометрію: малювання форм у 5-му класі переходить у геометрію (яка виростає на основі фігур, намальованих від руки, без застосування геометричних інструментів), а з 6-го класу – стає точним геометричним кресленням;

– введення в образотворче мистецтво та художню діяльність.

Загалом малювання форм є добрим помічником учителям у викладанні різних навчальних дисциплін (мова, математика, історія, географія, фізика тощо).

Слід особливо відзначити ті навчальні матеріали (кольорова воскова крейда, вугілля, чорна крейда, сангіна, туш та ін.), що засто-

совуються в малюванні форм. Ці матеріали обов'язково натурального походження, як прийнято у вальдорфській школі загалом.

Не менш значимим є питання використання кольору в малюванні форм, щоб мовлення форм і кольорів гармонійно співвідносилося. У вирішенні цього питання вчитель виходить із того, що форма – це слід від руху, який зупинився, а отже, характер певного руху має підкреслюватися певним кольором форми. Для цього використовують або тонування аркушу паперу, або кольоровий папір, де малюють форми підходящими кольорами.

Освітньою програмою вальдорфської школи передбачено, що викладання малювання форм здійснюється в 1–11-х класах. Зупинимося детальніше на змісті навчання малюванню форм, що чітко відповідає віковим особливостям школярів і постійно посиляє свої імпульси іншим дисциплінам.

Так, у 1-му класі вправи в малюванні форм спрямовані на сприймання та переживання лінії як сліду від руху, що застиг. Лінії виникають як дві полярності: пряма та «крива» (вигнута) лінії. У процесі малювання дитина має відчувати характерну відмінність цих форм: однозначність напряму прямої лінії та динамічність «крової» лінії. За Р. Штайнером пряма лінія є вираженням мислення людини та вимагає її концентрації й зосередженості; «крива» лінія як вираження людської волі, пронизаної почуттями, залишає простір для вільного виявлення індивідуального. Поперемінна робота з означеними полярностями, чергування прямих і вигнутих ліній, використання різних розмірів, сполучень сприяє уникненню будь-якої однобічності та дає змогу звертатися до цілісної душевної структури дитини [23].

Вправи в малюванні форм на першому році навчання виконують і важливу освітню функцію – слугують навчанню письму. Із прямих, як і з округлених, ліній будуються всі великі букви алфавіту.

Діти відпрацьовують вправи з прямими (вертикалі, горизонталі, діагоналі, кути, правильні багатокутники, зірчасті форми тощо) та «кривими» (округлені, вигнуті, хвилясті лінії, коло, еліпс, спіралі, лемніскати тощо) лініями, «промальовують форми» у просторі

(рухові вправи з опорою на прості форми, малювання на підлозі ногою крейдою, затиснутою між пальцями; рукою над аркушем паперу тощо). Усе це допомагає дитині зображувати букви не лише з уявлення, а з динаміки почуттів і бажань. Серед іншого, такий підхід до введення письма сприяє виробленню акуратного й розбірливого почерку.

На другому році навчання вводяться вправи на симетрію, де відкривається можливість об'єднувати частини у ціле, маючи справу із силами врівноважування. Дітям, як правило, пропонується лише половина симетричної форми, щоб викликати внутрішнє просторове уявлення цієї форми та знайти відповідне доповнення до її завершення. Спочатку відпрацьовуються вправи з формами (округлі, кутасто-округлі), що відображаються від вертикальної центральної вісі (яка може бути й уявною). Потім вводяться схожі вправи з перетвореннями форм на горизонтальній, а також діагональній вісі симетрії, та вправи, де є дві вісі, що розташовані перпендикулярно (горизонтальна й вертикальна, дві діагоналі).

Прості та складні вправи в симетрії не лише сприятливо впливають на розвиток образотворчих здібностей дитини, а й мають суттєве значення для її подальшого становлення, адже життя часто вимагає від людини здатності знаходити механізми врівноваження себе й долати складні життєві ситуації.

У 3-му класі на доповнення до осової симетрії вводяться вправи на центральну симетрію та вільні «асиметричні» види симетрії. Це є спеціальною діяльністю для 9-річної дитини, яка вступає у час кризи – втрати відчуття єдності з навколишнім світом та глибокого переживання відмінності між внутрішнім та зовнішнім, між власним «Я» і «світом». Діти виконують диференційовані вправи всередині кола (при цьому зовнішня лінія окружності також береться до уваги), вправи на пошук і перетворення зовнішньої форми, що відповідає внутрішній, та навпаки. Наприклад, йде перетворення кутастої внутрішньої форми на округлу зовнішню, і навпаки. Таке малювання сприяє формуванню внутрішньої просторової уяви та розвитку почуття стилю дитини.

У період, коли діти дистанціюються від свого оточення, починають працювати більш свідомо й самостійно, у них пробуджується потреба у вільному зображенні форм. У зв'язку із цим з'являються рослинні форми. Наприклад, малювання протилежних – спочатку всередину, а потім назовні повернутих елементів форм – нагадує ритм росту рослини. Коли пізніше дитина знайомиться з ботанікою, на неї справляє сильне враження, як пагін, квітка, плід виникають із розкриття назовні; брунька, маточка, насіння – із повороту всередину. Якщо дитина зустрічає у природі форми, аналогічні тим, що вона створює завдяки власним силам, у неї пробуджується зв'язок із джерелом життя.

Вправи з рослинними формами продовжуються й на четвертому році навчання. Водночас вводиться нова тема – малювання переплетених форм. Робота з такими формами терапевтично впливає на дитину, яка гостро переживає зустріч власного «Я» з навколишнім світом. Основою стрічкових переплетінь і орнаментів є навчальний матеріал, зокрема північна міфологія (мотиви пряжок, брошок, браслетів, прикрас зброї, шлемів і носових частин кораблів; кельтські, каролінгські й лангобардські мотиви стрічкових переплетінь). Діти також в'яжуть морські вузли, а потім їх малюють. Перехресчування й перетин ліній, проходження ліній «спереду» та «позаду» («плетіння ліній») вимагають активності свідомості, що стимулює здатність до концентрації та просторової уяви.

Упродовж перших чотирьох років діти вправляються в малюванні основних геометричних фігур (трикутники, квадрати, зірки, коло, еліпс тощо) та їх комбінацій і відчувають різницю між ними. Завдяки активізації відчуття рівноваги й відчуття гармонії дитина навчається «на око» визначати довжину, наприклад лінії, упевнено малювати окружність обертанням кисті й руки тощо.

Усе це утворює фундамент переходу від вільно замальованих зображень до елементарних занять геометрією від руки – без циркуля та лінійки (5-й клас). При цьому хоча «йдеться про найелементарніші речі, важливо, щоб учні відчули те масштабне й

корисно-практичне, що пов'язано з вирішенням сучасних питань життя та світу. Це може бути реалізовано, якщо поряд із діючими закономірностями вдається відчутти красоту форм і гру взаємозв'язків предметів, які підкоряються строгим правилам» [10, с. 158].

Означений вище перехід здійснюється завдяки спостереженням і порівнянням деяких взаємовідношень і законів, що виявляються в геометричних фігурах. Таким шляхом школярів підводять до елементарних доведень, зокрема теореми Піфагора.

На 12-му році життя людина вступає в період статевого дозрівання, що супроводжується посиленням власного «Я», появою нових пізнавальних здібностей, потребою розуміти причинно-наслідкові зв'язки й давати їм оцінку. Поряд із цим підліткам притаманні суперечливість устремлінь і бажань, суб'єктивність емоційних реакцій, часто бачення світу й людей навколо у «чорно-білому кольорі».

Для поступового переключення суб'єктивних інтересів людини на навколишній світ у малюванні форм (6-й клас) вводиться новий вид художнього малювання – чорно-білий рисунок вугіллям, що сприятливо впливає на підлітка, який переживає «час контрастів».

Проблема причини й наслідку, що стає внутрішньою проблемою саме у цьому віці, опиняється у центрі уваги викладання малюнку. Школярі за допомогою різних методів штрихування виконують вільні вправи з протиставлення і співвідношення світла та темноти. В об'ємі малюються геометричні тіла (куля, циліндр, конус, куб). При цьому увага звертається на залежність тіней від освітлення поверхонь, на відмінність у характері падіння світла й розподілу тіней, що відкидаються на різні поверхні (створення «тіньових натюрмортів»). Важливо, що така робота безпосередньо перегукується з ученням про проєкції та тіні, що вводиться у цей період у фізиці.

Вправи зі світлом та тінями у 7-му класі продовжуються й ускладнюються з урахуванням перспективи (центральної перспективи, перспективи з птичого польоту, «жаб'ячої перспективи», тобто з досить низької точки, тощо). Школярі засвоюють також графічно-

об'ємні конструктивні закономірності через малювання взаємопроникнення геометричних тіл (наприклад, циліндричний або огранений стрижень, що проходить через конус, або конус – через куб, конус – через кулю тощо).

Поряд із вправами вільною рукою здійснюються строгі геометричні доведення, у зв'язку з чим вводиться новий спосіб роботи – малювання геометричних форм за допомогою інструментів (лінійка, циркуль, транспортир, трикутник тощо). Школярами проводиться порівняння художнього представлення красивих геометричних форм, які вони отримували раніше «від руки», і форм як результату строгої інструментальної побудови. Учні отримують важливий життєвий досвід: з одного боку, краса («вільні художні форми»), з іншого боку, істина (точне технічне малювання) не лише не суперечать і не виключають один одне, а знаходяться у гармонії й підтримують один одне.

Тенденція гармонійно поєднувати «технічне з прекрасно-естетичним», що певним чином «вивільняє» геометричні закони через мистецтво, не лише зберігається, а й посилюється у подальшому викладанні малювання форм. Це має велике значення для 14–15-річної людини, котрій буває важко набуті здатність об'єктивного судження в галузі естетики, оскільки її особисте сприйняття часто опиняється у полоні віянь часу, мінливості моди, нав'язаних думок тощо [24].

Упродовж 8-го класу вчення про проєкції й тіні, проєкції й перспективу підсумовується та переходить на новий рівень. Уводиться також вчення про пропорції та золотий перетин як найважливіший аспект композиції картини.

Школярі вправляються у правильному застосуванні законів графічного зображення, використовуючи як власні вільні художні композиції, так і твори видатних майстрів (А. Дюрер, Леонардо да Вінчі, Г. ван Рембрандт). Зокрема, учні впродовж тривалого часу працюють із копією гравюри на меді «Меланхолія» А. Дюрера, вільно вивчаючи її подробиці (геометричні тіла, знаряддя, прибори, одяг, природні й архітектурні особливості тощо).

Якщо на основному ступені (1–8-й класи) малювання форм, як правило, викладається

класним учителем (веде всі основні предмети у своєму класі й є наставником школярів), то у старших (9–11) класах ці заняття веде вчитель-фахівець. Це пов'язано з кардинальною зміною вимог до викладання на старшому ступені, а саме:

– урахування прагнення школяра до практичної діяльності. У зв'язку із цим мають відпрацьовуватися вміння працювати з різними матеріалами для малювання (вугілля, сангіна, пір'я для туші, твердий олівець, фломастер, різак для лінографії, гравірувальна голка тощо), що веде до впевненого володіння складними технологічними процесами;

– виділення практично-технічного з його зв'язку з певним контекстом і піднесення його до художньо-естетичного як душевно-конкретного досвіду людини;

– відпрацювання вмінь точного й гострого спостереження та сприйняття у процесі копіювання, малювання предметів, зокрема з природи, що є основою для винесення суджень і передумови обґрунтованої оцінки.

У зв'язку з вище зазначеним спектр видів навчальної діяльності школярів є досить широким: праця з гравюрами Дюрера і Рембрандта (спрямована на засвоєння виразних можливостей сполучення «світле – темне» як безпосереднього відображення душевно-духовного драматизму людини); малювання з природи на екскурсіях; виготовлення плакатів і ліногравюр; палітурна справа тощо.

Значна увага надається вивченню основних форм і сполучень геометричних тіл (куля, куб, піраміди, циліндр, конус, ікосаедр, пентагон, додекаедр тощо), а у зв'язку із цим – елементів прямих і вигнутих поверхонь у переходах «світле – темне».

Важливим аспектом малювання форм у старших класах є елементарна проєктивна геометрія, що надає школярам надзвичайно широкі можливості розглядати певні проблеми та зв'язки як образно, так і буквально під різними кутами зору. Поряд зі звичайним трактуванням, відповідно до якого площина або лінія складаються з точок, проєктивна геометрія дає і зворотний образ, розглядаючи точку як таку, що включає у себе площину або прями. Площина та пряма, таким чином,

як і точка, можуть бути розглянуті як первісні однорідні елементи. Різні багатокутники в евклідовій геометрії представлено як чітко обмежені площини, тоді як у проєктивній геометрії – це структури, що ведуть у нескінченність. Щоб виконати необхідні побудови, необхідно докласти чимало зусиль, проте вони окупаються цікавими результатами.

Отже, геометрію, що «виростає» з малювання форм, школярі вивчають у більшому обсязі і значно глибше. З іншого боку, у них складається особливий, неочікуваний підхід до першооснов життя та світу, адже вони можуть поринути у простір будь-яких вимірів, «граючи», пізнавати закони Всесвіту. Будь-якої складності думки приходять до них по-справжньому цікаво й доступно, і предмет математики від цього не стає менш серйозним.

У старших класах ця галузь малювання, окрім того, що здійснюється на висоту строгої математичної роботи в галузі просторової аналітичної геометрії та сферичної тригонометрії, знаходить своє продовження також у кресленні карт і картографічних проєкцій під час занять географією.

**Висновки.** Розкрито провідну мету малювання форм у вальдорфській школі – пробудження в дитині почуття «чистої безпредметної» форми як специфічного художнього досвіду.

З'ясовано спектр завдань викладання малювання форм, що зумовлюється його спрямованістю на цілісний розвиток особистості, а саме: розвиток розумової та емоційно-вольової сфер, набуття творчих сил, різноманітних умінь і якостей: уяви, гнучкості мислення, естетичного смаку і художніх здібностей, просторової свідомості, здатності концентруватися та володіти собою.

Підкреслено гігієнічно-терапевтичне значення малювання форм як засобу подолання вікових та індивідуальних проблем дітей, згладжування однобічності й домінантності розвитку дитини.

Висвітлено основні напрями малювання форм, а саме: підготовка дітей до письма й читання, написання букв і цифр; початкове введення у геометрію; введення в образотворче мистецтво та художню діяльність.

Схарактеризовано зміст навчання малюванню форм, що чітко відповідає віковим особливостям школярів і тісно пов'язаний з іншими навчальними дисциплінами (рідна мова, математика, історія, географія, фізика тощо).

Уважаємо, що творче осмислення та використання досвіду викладання малювання у вальдорфській школі є педагогічно доцільними для розв'язання актуальних проблем сучасної вітчизняної школи.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Іонова О. М. Питання естетичного виховання особистості у вальдорфській школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 120–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208656>.
2. Іонова О. М. Проблема математичної освіти у вальдорфській школі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 70. Т. 2. С. 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.16>.
3. Іонова О. М., Лупаренко С. Є. Специфіка навчання рідної мови у вальдорфській школі. *Новий колегіум*. 2022. № 1–2. С. 77–84. DOI: 10.30837/nc.2022.1-2.77.
4. Іонова О. М., Лупаренко С. Є., Партола В. В. Тенденції становлення та розвитку вальдорфського руху в Україні. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2021. Вип. 50. С. 75–86. DOI: 10.34142/23128046.2021.50.07.
5. Іонова О. М., Юечжі Ван. Вальдорфські підходи до музичної освіти молодших школярів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2020. № 68. Т. 1. С. 167–171. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.34>.
6. Adam P., Wyss A. *Platonische und Archimedische Körper, ihre Sternformen und polaren Gebilde*. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben. 1984. 136 s.
7. Barz H., Randoll D. (Hrsg.). *Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007. 393 s.
8. Bernard A. *Projektive Geometrie aus der Raumschauung zeichnend entwickelt. Lehr- und Übungsbuch für Unterricht und Selbststudium*. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben. 1984. 223 s.

9. Büchi P. Sinnesentwicklung und Sinnespflege durch Formenzeichen. Ein Arbeitsbuch mit Anregungen für Unterricht und Erziehung. Freier Paedagogischer Arbeitskreis, 2001. 120 s.
10. Bühler E. Dynamisches Zeichnen in der Heilpädagogik Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben & Urachhaus GmbH, 1985. 250 s.
11. Calgren F. Erziehung zur Freiheit: die Pädagogik Rudolf Steiners; Bilder und Berichte aus der internationalen Waldorfschulbewegung. Bildred: Arne Klinborg. Stuttgart; Verl. Freies Geistesleben, 1990. 300 s.
12. Glöckler M., Goebel W. Kindersprechstunde. Ein medizinisch- pädagogischer Ratgeber. Stuttgart: Urachhaus, 2010. 670 s.
13. Hüttig A. (Hrsg.). Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorschulen. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag, 2019. 391 s.
14. Kandinsky W. Werkverzeichnis der Zeichnungen. Von Vivian Endicot Barnett. München: Beck. 2006. 640 s.
15. Kranich E.M., Jünemann M. Formenzeichen, Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 1985. 350 s.
16. Kutzli R. Entfaltung schöpferischer Kräfte durch lebendiges Formenzeichnen. Folgen 7-12. Schweiz, Schaffhausen, Novalis Verlag. 1987. 263 s.
17. McAlice J. Waldorfpädagogik. Kunst Wissenschaft und Lebenspraxis durch Anthroposophie. Basel, 1994. S. 31–32.
18. Niederhäuser H.R. Beiträge zur Erziehungskunst im Sinne Rudolf Steiners. Formenzeichnen. Ein pädagogisch-künstlerischer Impuls Rudolf Steiners. Basel: Zbinden Verlag, 2016. 84 s.
19. Richter T. Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben, 2019. 700 s.
20. Rittelmeyer Ch. Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten. Oberhausen: Athena Verlag, 2018. 184 s.
21. Steiner R. Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1992. 256 s.
22. Steiner R. Erziehungskunst Methodisch-Didaktisches (GA 294). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1990. 196 s.
23. Steiner R. Erziehungskunst Seminarbesprechungen und Lehrplanvorträge (GA 295). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1984. 196 s.
24. Steiner R. Gegenwärtiges Geistesleben und Erziehung (GA 307). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1986. 284 s.
25. Steiner R. Die Kunst des Erziehens aus dem Erfassen der Menschenwesenheit (GA 311). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag, 1989. 160 s.
26. Stockmeyer K.E.A. Rudolf Steiner's Curriculum for Steiner-Waldorf Schools: An Attempt to Summarise His Indications. Edinburgh: Floris Book, 2015. 336 p.

## FORM DRAWING AS ONE OF THE FACTORS OF PERSON'S HOLISTIC DEVELOPMENT IN WALDORF SCHOOL

**IONOVA OLENA MYKOLAIVNA**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,  
Head of the Department of Theory and Methodics of Teaching Natural-Mathematical Disciplines  
in Preschool, Primary and Special Education  
*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*

**LUPARENKO SVITLANA YEVHENIVNA**

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,  
Professor at the Department of Educology and Innovative Pedagogy  
*H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University*

**Introduction.** *The relevance of the study is determined by the need to analyze the humanistic Waldorf experience and the lack of revelation of the idea of using form drawing as a special subject of Waldorf school in Ukrainian scientific sources.*

**Purpose.** *The purpose of the study is to reveal the specific features of teaching form drawing as a special subject of Waldorf school. The tasks are the following: to highlight the purpose, tasks and main directions of teaching form drawing; to characterize the specific features of teaching form drawing to schoolchildren of different levels of Waldorf education.*



**Methods.** A complex of general scientific methods has been used for the study. They are analysis, synthesis, generalization, comparison, classification of scientific sources. They made it possible to highlight the degree of scientific development of the problem, provided an opportunity to investigate the specific features of teaching form drawing as a special subject of Waldorf school.

**Results.** The authors reveal the main purpose of form drawing (awakening the child's sense of «pure objectless» form as a specific artistic experience) and the tasks of teaching form drawing, which is determined by its focus on person's holistic development. These tasks are: development of mental, emotional and volitional spheres, development of creative forces, various skills and qualities, in particular, imagination, flexibility of thinking, aesthetic taste and artistic abilities, spatial awareness, ability to concentrate and control oneself.

The authors focus on the hygienic and therapeutic effect of form drawing as a means of overcoming age-related and individual problems of children, smoothing the one-sidedness and dominance of the child's development.

The main directions of form drawing are highlighted. They are: preparing children for writing and reading, writing letters and numbers (form drawing precedes writing and is closely related to native language and mathematics in primary grades); initial introduction to geometry (in the 5th grade, form drawing turns into geometry «by hand» and from the 6th grade it becomes an accurate geometric drawing); introduction to fine arts and artistic activity.

The content of form drawing is characterized. It clearly corresponds to schoolchildren's age characteristics and is closely related to other subjects (native language, mathematics, history, geography, physics, etc.).

A fairly wide range of drawing activities in Waldorf schools is noted. It includes drawing the simplest geometric, intertwined, plant and animal forms, creating wonderful «black and white» portraits, complex geometric constructions, beautiful elegant drawings, making geographical maps, posters and linocuts, etc.

**Conclusion.** The authors reveal the pedagogical expediency of studying, creatively comprehending and using the experience of Waldorf school to solve the current problems of the modern national school, in particular, the holistic development of the individual, the elimination of child's age and individual problems, the formation of their abilities to concentrate and self-control.

**Key words:** Waldorf school, personality, holistic development, age characteristics, form drawing, artistic experience, «pure objectless» form, spatial awareness, ability to concentrate and self-control.

## REFERENCES

1. Ionova, O.M. (2020). Pytannia estetychnoho vyhovannia osobystosti u valdorfskiy shkoli [The problem of aesthetic education of personality in Waldorf school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, 28 (2), 120–125. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/28.208656> [in Ukrainian].
2. Ionova, O.M. (2020). Problema matematychnoi osvity u valdorfskiy shkoli [The problem of schoolchildren's mathematical education in Waldorf school]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnyi shkolah*, 70 (2), 90–94. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.70-2.16> [in Ukrainian].
3. Ionova, O.M., & Luparenko, S.Ye. (2022). Spetsyfika navchannia ridnoi movy u valdorfskiy shkoli [The specific features of teaching native language in Waldorf school]. *Novyi kolegium*, 1–2, 77–84. DOI: [10.30837/nc.2022.1-2.77](https://doi.org/10.30837/nc.2022.1-2.77) [in Ukrainian].
4. Ionova, O.M., Luparenko, S.Ye., & Partola, V.V. (2021). Tendentsii stanovlennia ta rozvytky valdorfskoho ruhu v Ukraini [The tendencies of formation and development of Waldorf movement in Ukraine]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vyhovannia*, 50, 75–86. DOI: [10.34142/23128046.2021.50.07](https://doi.org/10.34142/23128046.2021.50.07) [in Ukrainian].
5. Ionova, O.M., & Yuechzhy, Van. (2020). Valdorfski pidhidy do muzychnoi osvity molodshykh shkoliariv [Waldorf approaches to music education of primary schoolchildren]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnyi shkolah*, 68 (1), 167–171. DOI: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-1.34> [in Ukrainian].
6. Adam, P., & Wyss, A. (1984). Platonische und Archimedische Körper, ihre Sternformen und polaren Gebilde. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben. [in German].
7. Barz, H., & Randoll, D. (Hrsg.). (2007). Absolventen von Waldorfschulen. Eine empirische Studie zu Bildung und Lebensgestaltung. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften [in German].
8. Bernard, A. (1984). Projektive Geometrie aus der Raumschauung zeichnend entwickelt. Lehr- und Übungsbuch für Unterricht und Selbststudium. Stuttgart, Verlag Freies Geistesleben [in German].
9. Büchi, P. (2001). Sinnesentwicklung und Sinnespflege durch Formenzeichen. Ein Arbeitsbuch mit Anregungen für Unterricht und Erziehung. Freier Pädagogischer Arbeitskreis [in German].
10. Bühler, E. (1985). Dynamisches Zeichnen in der Heilpädagogik Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben & Urachhaus GmbH [in German].
11. Calgren, F. (1990). Erziehung zur Freiheit: die Pädagogik Rudolf Steiners; Bilder und Berichte aus der internationalen Waldorfschulbewegung. Bildred: Arne Klinborg. Stuttgart; Verl. Freies Geistesleben [in German].

12. Glöckler, M., & Goebel, W. (2010). Kindersprechstunde. Ein medizinisch- pädagogischer Ratgeber. Stuttgart: Urachhaus [in German].
13. Hüttig, A. (Hrsg.). (2019). Wissenschaften im Wandel. Zum Oberstufenunterricht an Waldorschulen. Berlin: Berliner Wissenschafts-Verlag [in German].
14. Kandinsky, W. (2006). Werkverzeichnis der Zeichnungen. Von Vivian Endicot Barnett. München: Beck [in German].
15. Kranich, E.M., & Jünemann, M. (1985). Formenzeichen, Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben [in German].
16. Kutzli, R. (1987). Entfaltung schöpferischer Kräfte durch lebendiges Formenzeichnen. Folgen 7–12. Schweiz, Schaffhausen, Novalis Verlag [in German].
17. McAlice, J. (1994). Waldorfpädagogik. Kunst Wissenschaft und Lebenspraxis durch Anthroposophie. Basel [in German].
18. Niederhäuser, H.R. (2016). Beiträge zur Erziehungskunst im Sinne Rudolf Steiners. Formenzeichnen. Ein pädagogisch-künstlerischer Impuls Rudolf Steiners. Basel: Zbinden Verlag [in German].
19. Richter, T. (2019). Pädagogischer Auftrag und Unterrichtsziele – vom Lehrplan der Waldorfschule. Stuttgart: Verlag Freies Geistesleben [in German].
20. Rittelmeyer, Ch. (2018). Digitale Bildung – ein Widerspruch. Erziehungswissenschaftliche Analysen der schulbezogenen Debatten. Oberhausen: Athena Verlag [in German].
21. Steiner, R. (1992). Allgemeine Menschenkunde als Grundlage der Pädagogik (GA 293). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag [in German].
22. Steiner, R. (1990). Erziehungskunst Methodisch-Didaktisches (GA 294). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag [in German].
23. Steiner, R. (1984). Erziehungskunst Seminarbesprechungen und Lehrplanvorträge (GA 295). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag [in German].
24. Steiner, R. (1986). Gegenwärtiges Geistesleben und Erziehung (GA 307). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag [in German].
25. Steiner, R. (1989). Die Kunst des Erziehens aus dem Erfassen der Menschenwesenheit (GA 311). Dornach/Schweiz: Rudolf Steiner Verlag [in German].
26. Stockmeyer, K.E.A. (2015). Rudolf Steiner's Curriculum for Steiner-Waldorf Schools: An Attempt to Summarise His Indications. Edinburgh: Floris Book [in German].